

Jure Gašparič

»Začarani krog družbene loterije, kamor se spleča investirati«

Kako se je jugoslovanska družba med obema vojnama spopadala s politično korupcijo

GAŠPARIČ Jure, dr., višji znanstveni sodelavec,
Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1,
SI-1000 Ljubljana

328.185(497.1)"1919/1941"
343.352(497.1)"1919/1941"

»ZAČARANI KROG DRUŽBENE LOTERIJE,
KAMOR SE SPLAČA INVESTIRATI«

Kako se je jugoslovanska družba med obema vojnama spopadala s politično korupcijo

Opirajoč se na alegorije največjega pisateljskega »homo politicusa« in literarnega kronista obdobja prve Jugoslavije Miroslava Krležea avtor uvodoma ugotavlja, da je bila država do obisti korumpirana, a prave volje po spopadu s korupcijo ni bilo. V nadaljevanju se nato sprašuje, kako je bilo mogoče, da je bil ob vtisu vseprisotne korupcije spopad z njo tako jalov? Je pravzaprav vtis o silni razsežnosti korupcije v prvi Jugoslaviji napačen? Ali je bil morda prag dojemanja koruptivnih dejanj bistveno drugačnejši (nižji) od tedaj na zahodu veljavnih standardov? Je mogoče, da si družba kot celota ne bi želela spopada s korupcijo? Pisec nato išče odgovore s pomočjo sintetičnih zaključkov, teoretičnih razprav in obravnave vzorčnega primera.

Ključne besede: korupcija, Kraljevina SHS / Jugoslavija, afera Rašović

GAŠPARIČ Jure, PhD, Senior Researcher,
Institute of Contemporary History, Kongresni trg 1,
SI-1000 Ljubljana

328.185(497.1)"1919/1941"
343.352(497.1)"1919/1941"

“THE VICIOUS CIRCLE OF A SOCIAL LOTTERY
THAT’S WORTH THE PRICE OF A TICKET”

How Yugoslav Society Fought Political Corruption between the World Wars

Building on the allegories of the greatest political “homo politicus” and literary chronicler of the First Yugoslavia, Miroslav Krleža, the author establishes in the introduction that the state was corrupt to its foundations; however, no one was willing to fight it. The article continues with a question as to how it was possible that despite its apparent omnipresence, the fight against corruption was so unsuccessful. Is the impression about vast extent of corruption in the First Yugoslavia wrong? Was the threshold of perception of corrupt acts considerably different (lower) compared to the then-valid standards in the West? Is it possible that society as a whole did not want to fight corruption? The author seeks answers to these questions on the basis of syntheses, theoretical discussions and a case study.

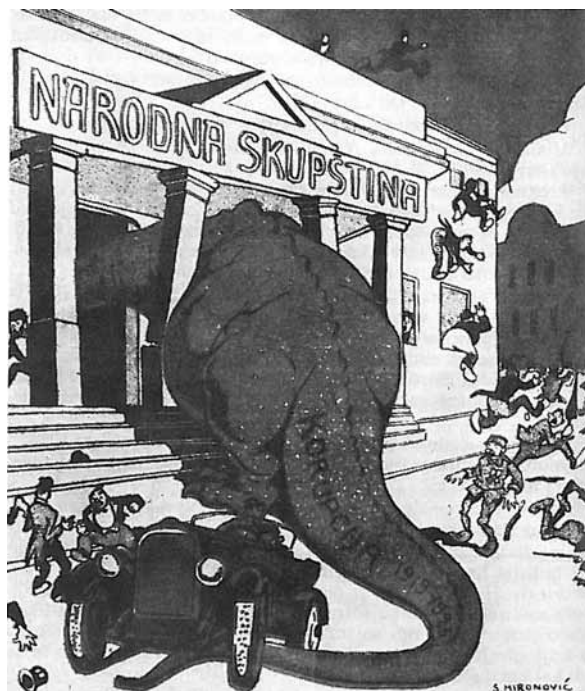
Key words: corruption, Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes / Yugoslavia, the Rašović scandal

Alegorija Miroslava Krležea

Novembra 1938 in februarja 1939 je Miroslav Krleža, nedvomno največji »homo politicus« med jugoslovanskimi književniki, objavil izjemen »politični roman v treh knjigah« *Banket u Blitvi* (tretja, zaključna knjiga se je sicer pojavila precej za prvima dvema, šele leta 1962).¹ Osrednji lik romana, ki se dogaja v poznih dvajsetih letih dvajsetega stoletja v izmišljeni obmorski republiki Blitvi na obrobju evropskega severovzhoda, je nervozni intelektualec in humanist Nils Nielsen. V zaostali in blatni Blitvi, med strateškim pristaniščem Ankersgaden in prestolnico Blitvanen, se z žarom idealista in močjo pisane besede zoperstavlja edinemu in resničnemu vladarju Blitve, »Lordprotektorju« polkovniku Kristijanu Barutanskemu. Diktator in »gospodar« Barutanski se je na oblast povzpел po državnem udaru in odtlej z razkošnega dvorca Beauregard vlada s trdo roko brezskrupuloznega tirana. Mlada država Blitva, ki ima težave z lastno identiteto, ki ima spore z vsemi sosedami (zlasti z Blatvijo), se utaplja pod vojaškim škornjem in povorkami državnih paramilitarističnih organizacij; mlada država je ujeta med gospodarja in medle frazerke opozicijske bojazljivce; med nesrečne ljubice in še bolj nesrečne muze ...

»Commoedia Blithuanica«, ki se po eni strani bere kot političen triler s številnimi zapleti, umori, zarotami in preobrati, po drugi pa kot tragičen filozofski esej o spopadu morale in politike, je pravzaprav Krležina alegorija. Kraje, like, dogodke in dialoge je mogoče zamenjati z resničnimi predložki, z realnimi osebami, s stvarnimi ideološkimi sistemi in formulami. *Banket u Blitvi* je tako v bistvu *Banket evropske periferije* tridesetih let.²

V obsežnem delu je Krleža velikopotezno premislil tedaj aktualen jugoslovanski in evropski političen trenutak, »krvavo evropsko politično stvarnost«. Uvodni portret Blitve je brezkompromisen: »... *Blitva danas ustava nema, mandata nema, izbora nema, sudaca nema, pravde ni pravne sigurnosti nema, kriminal raste, sudski postupnici ne vrijede, paragrafi ne vrijede, novac ne vrijedi, valutnog pokrića nema, ugovori nemaju pravne snage, potpisi na javnim ispravama ne vrijede ni pare, trgovačke ni pravne garancije ne postoje, kredita nema, administrativnog ugleda nema, mito je jedino sredstvo*

Zagrebske Koprive so bile leta 1926 prepričane, da je korupcijski zmaj pravzaprav ustrahoval narodne poslance.

*vladanja ... Blitva pije, Blitva se opija, Blitva putuje u maglu ...*³

Edino sredstvo vladanja v (od smrdljive rakije) pijani državi je bila podkupnina ... Toda tudi pred nastopom diktature, za časa »parlamentarnega in ustavnega režima ministrskega predsednika doktorja Mužikovskega«, situacija ni bila dosti drugačna: »... *to je vladavina nepismenih varalica, izabranih i odabranih pod najnesretnijim okolnostima: pod vladom ministra predsjednika Mužikovskog mogao je čovjek za hiljadu blitvinskih leja nabaviti svaki dokumenat od administrativnih vlasti, za pet hiljada blitvinskih leja zubarsku ili načelničku obrtnicu, a za deset do dvadeset i pet hiljada bilo kakvo državno unosno namještenje, doktorsku diplomu, pa čak i republikanski majorski patent.*«⁴

Alegorija je literarizirano pretirana, roman je nena zadnje politični pamflet, a zato še posebej ilustrativen. Krleža je ostro in neizprosno zaobjemal (tudi) jugoslovanske razmere tistega časa. »*Sintetično! Dekorativno. Tako dekorativno kao što su freske po crkvama.*« Kajti tudi zgodovina »*prosuduje pojedina razdoblja sintetično!*« se pošali pisatelj.⁵

Čisto na koncu romana vstopi v povsem izmaličene razmere lik doktorja Lupis-Masnova, ki je naenkrat po-

¹ Miroslav Krleža, *Banket u Blitvi I. i II.*, Zagreb 2013; isti, *Banket u Blitvi III.*, Zagreb 2013.

² Nekateri kritiki so sicer trdili, da gre v romanu za konkretno alegorijo prve Jugoslavije, a je sam Krleža tako razlago zavrnil, saj jugoslovanska kraljevina tedaj ni bila edina nedemokratska država z nerešenim nacionalnim vprašanjem. Gl. predgovor Křešimirja Nemca k zadnji izdaji romana (Zagreb 2013).

³ Krleža, *Banket u Blitvi I. i II.*, str. 32.

⁴ Krleža, *Banket u Blitvi I. i II.*, str. 49.

⁵ Krleža, *Banket u Blitvi I. i II.*, str. 141.

stal interim notranji minister. Masnov je bil tip brezidejnega in nemoralnega politika, »klupko crijeva i bubrega u pantalonama« z eno samo vero – v tekoči račun pri »Blitvinski eskomptni«. Sčasoma je ugotovil, kako je na dosegu roke, da se »čovjek ubaci u kakav kabinet kao ministar ... pitanje je samo sretnog časa i hipa, a čovjek koji ima solidno razvijeni njuh za solidne trenutke uživa i politički ugled dobrog prognostičara, a tko uživa politički ugled, taj stječe kredite, i sve je to začarani krug društvene lutrije, u koju valja investirati, jer bez rizika, na kraju, čovjek ne će postati ministar nikada.«⁶

V Blitvi je bila nepregledna množica Lupis-Masnovov, namišljenih, potencialnih in resničnih politikov, ki so v upravljanju z državo videli le osebno korist, možnost za dober posel. Lupis-Masnovi so v Blitvi cveteli kot gobe, idealisti v politiki – kot Nielsen – pa so se od aktivne politike resignirano vračali h »kutiji olovnih slova«. To resda ni veliko, a Nielsen v slavni zaključni misli romana ugotovi, kako je to edino, kar je človek dotlej izumil kot orožje v obrambo svojega ponosa.⁷ Zdi se, kot da prave volje po spremembi korumpirane države ni bilo ...

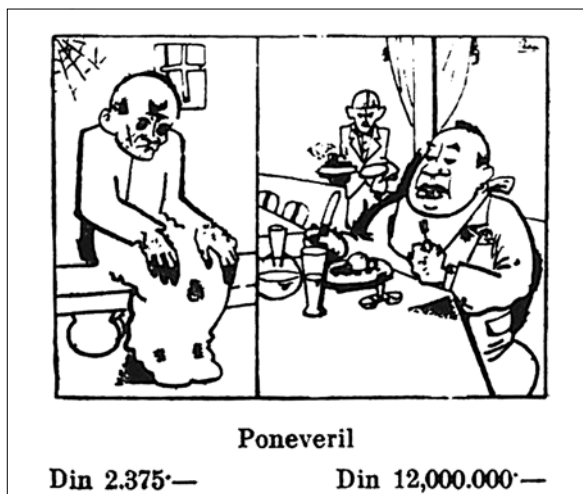
»*Omnium Serb afera*«, »*našička afera*«, »*afera Adamstahl*« ...

Korupcija je bila v Blitvi precej običajen pojav, pogost pojav, vsakdanji pojav. Korupcija je bila integrirana v funkcioniranje države in v domala vsa tkiva družbe; glede na zaostalost in tip blitvanske družbe je bila strukturno in kulturno pogojen pojav. Beroč časopisje, korespondenco in spomine iz Kraljevine SHS / Jugoslavije lahko (znova) ugotovimo, da je bila v realni državi situacija precej podobna blitvanski. Korupcija je bila povsod, država se je v njej utapljala, sprememb na bolje pa vse do vojne ni zaznati ... »Ocean korupcije« je bil brezbrežen, idealist je ob njem obupal, spopad s pošastjo je bil klavrn ... takšna je stereotipna slika o korupciji v karadžordevičevski kraljevini, slika, ki je trdno zasidrana, a hkrati precej nejasna. Navidezna neučinkovitost protikorupcijskega boja namreč vzbuja na videz preprosta vprašanja: kako je bilo mogoče, da je bil ob vtisu vseprisotne korupcije spopad z njo tako jalov? Je pravzaprav vtis o silni razsežnosti korupcije v prvi Jugoslaviji napačen? Ali je bil morda prag dojetanja koruptivnih dejanj bistveno drugačnejši (nižji) od tedaj na zahodu veljavnih standardov? Je mogoče, da si družba kot celota ne bi želela spopada s korupcijo?

Nemški zgodovinar Jens Ivo Engels predlaga, da se fenomena korupcije v historični perspektivi lotimo s

⁶ Krleža, *Banket u Blitvi I. i II.*, str. 309, 312.

⁷ Krleža, *Banket u Blitvi I. i II.*, str. 318.

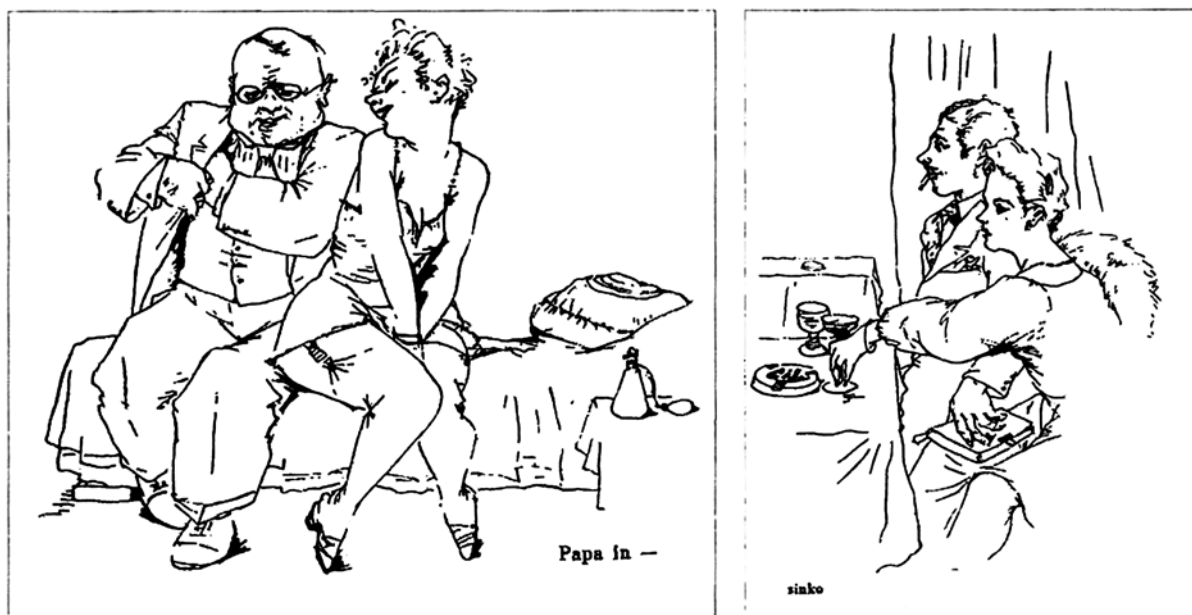
Nikolaj Pirnat je v Kurentu leta 1929 tako ponazoril usodo tistega, ki je poneveril majhne zneske, in usodo tistega, ki je poneveril milijone.

pomočjo »metodološkega trikotnika«. Ta je sestavljen iz časovno aktualne in čim širše sprejete standardne definicije korupcije na eni strani, iz časovno aktualnih razprav in pisanj o korupciji na drugi strani in konkretnih korupcijskih praks na tretji strani. Sama definicija korupcija je na prvi pogled najlažje rešljiv problem, a je hkrati tudi najbolj zmuzljiv. Za korupcijo namreč velja, da v vsakdanjem pogovoru vsakdo verjame, kako ima o njej jasno predstavo (in je prepričan, da se je z njo vredno spopasti), četudi v glavnem ni tako. Definicija korupcije je sicer lahko zakonsko kodificirana, a je njena javna predstava vsekakor pomembnejša. Njeno dojemanje je poleg tega tudi prostorsko in časovno pogojeno.⁸ Drobnoplačilo za »uslugo« v južni Srbiji in v Sloveniji najbrž ni bilo obravnavano enako. Različne ravni dojetanja korupcije je Arnold Heidenheimer integriral v vplivni barvni tipologiji, kjer loči belo, sivo in črno korupcijo. Bela je tista, ki jo družba v večini povsem tolerira, siva je tista, o kateri ne obstaja širši konsenz – nekatere družbene skupine jo dopuščajo, nekatere ne (denimo v zgodovini vedno aktualno »kreativno računovodstvo«), črna pa tista, pri kateri gre za tako huda pohabljenja etičnih norm, da jo večina ljudi zavrača.⁹

V primeru politične korupcije v prvi Jugoslaviji lahko ugotovimo, da je – vsaj v primeru težjih in bolj razvpitih korupcijskih afer – bilo njeno dojetanje »črno«.

⁸ Jens Ivo Engels, *Politische Korruption in der Moderne. Debatten und Praktiken in Großbritannien und Deutschland im 19. Jahrhundert*, *Historische Zeitschrift* 282 (2006), s. 320–321 – Sonderdrucke aus der Albert-Ludwigs-Universität Freiburg.

⁹ O teoretskih pristopih h korupciji gl. uvod v tematsko številko časopisa *Forum Historiae*, posvečeno zgodovini korupcije na Slovaškem: László Vörös, *Úvod: Korupcia ako historický fenomén*, *Forum Historiae* 5 (2011) 2, dostopno na: http://www.forumhistoriae.sk/FH2_2011/texty_2_2011/voros.pdf.

V legendarnem Blaznem kronosu Igorja Torkarja in Nikolaja Pirnata iz leta 1940 je bila satira tako drzna, da je knjižico ban Dravske banovine Marko Natlačen zaplenil.

Večina ljudi jo je obsojala kot nekaj nedopustnega. Za primere korupcije je bilo značilno, da so ustrezali najširši in najbolj temeljni definiciji korupcije: šlo je za dejanja, v katerih se je javni urad (javna funkcija) izkoristil za zasebno korist.¹⁰ Nosilci korupcije so bile javne osebe s (formalno ali neformalno!) politično močjo.¹¹

Konkretne korupcijske prakse so doslej bile plod številnih publicističnih in historiografskih analiz.¹² Mehanizmi izkoriščanja javnih funkcij, družbena klima, tipi korumpiranih politikov ... vsi po vrsti razgaljajo sliko, ki sovпада z razmerami v fiktivni Blitvi. Tako bistvene razlike med časom vidovdanskega parlamentarizma in časom diktature kralja Aleksandra (in drugo polovico tridesetih let) v gostoti korupcijskih primerov ni bilo; med korumpiranimi politiki je bilo največ pristašev srbske Radikalne stranke, saj je bila stranka najdlje na oblasti in hkrati predstavljala enega od stebrov režima; različnost afer pa je potrjevala dejstvo, da ni pred korupcijo imun ne državni uradnik ne funkcionar. Bogateli so vsi, tako ministri in poslanci, kot pisarji in uradniki. Največ korupcije je bilo pri poslih, povezanih z vojaško opremo in najrazličnejšo infrastrukturo.

Številne afere sodobnikom niso ostajale prikrite; o korupciji je bilo v dvajsetih letih obstoja prve Jugoslavije prelitega ogromno časopisnega črnila. »Dunajska afera« o nabavi vojaške opreme, »Omnium Serb afera« o izgradnji tovarne orožja, »afera Teokarevič«, afera z obveznicami vojne škode, »železničarska« afera Adamstahl, »Našička afera«, nepregledna množica afer sina dolgoletnega radikalnega prvaka Nikole Pašića Radeta Pašića, pa afere finančnega ministra in ministrskega predsednika Milana Stojadinovića ... so bile natančno secirane, o korupciji se je vrhu tega pisalo tudi kot o občemu zlu. Do nje so se opredeljevale politične stranke, zlasti ob vsakokratnih volitvah, a v glavnem s splošnimi frazami. V strankarskih programih korupcije kot relevantne politične teme sicer ni zaslediti.¹³ Kakor da je bila korupcija le dobrodošlo politično orožje, s katerim je mogoče potolči nasprotnika ...

... kakor da, podobno kot v Blitvi, ni bilo resnične volje po spopadu z njo. Nekatere afere je sicer celo preiskoval poseben parlamentarni anketni odbor,¹⁴ o korupcijski aferi Našička d. d. je potekal odmeven sodni proces, toda ... razen nekaj nižjih uradnikov ni bil v

¹⁰ Engels, *Politische Korruption in der Moderne*, str. 315-319.

¹¹ Uroš Šuvaković, *Korupcija i političke stranke u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca*, NBP. *Žurnal za kriminalistiku i pravo* 2011, str. 60-61.

¹² Gl. Zvonimir Kulundžić, *Politika in korupcija v kraljevi Jugoslaviji*, Ljubljana 1973; Šuvaković, *Korupcija i političke stranke u Kraljevini SHS; Korupcija i razvoj moderne srpske države*, ur. Aleksandra Bulatović in Srđan Korać, Beograd 2006.

¹³ Šuvaković, *Korupcija i političke stranke u Kraljevini SHS*, str. 64-65. Za slovenske razmere gl.: Bojan Balkovec, »Vsi na noge, vsi na plan, da bo zmaga čim sijajnejša«. Volilna teorija in praksa v prvi jugoslovanski državi, Ljubljana 2011, str. 237-286 (o volilni propagandi) in Jurij Perovšek, *Programi političnih strank, organizacij in združenj na Slovenskem v času Kraljevine SHS (1918-1929)*, Viri 13, Ljubljana 1998.

¹⁴ Arhiv Jugoslavije 72, *Narodna skupština*, fasc. 110.

Korumpirani Milan Stojadinović pade s čaršijskega ringišpila, a ta se še kar naprej vrti (Toti list).

prvi Jugoslaviji zaradi korupcije nihče nikdar obsojen.¹⁵ Je korupcija in dogajanje (pisanje) v zvezi z njo morda vsem ustrezalo (razen redkim nielsenom – idealistom v politiki)? Odgovor na vprašanje vsaj deloma razkriva zelo netipična, a prav zato zelo zanimiva in ilustrativna korupcijska »afera« poslanca Rašovića; afera, ki je pravzaprav ni bilo in ki je v antologijskih berilih jugoslovanske korupcije ne najdemo.

Izginuli dokumenti poslanca Rašovića

Četrtega marca 1938 ob zgodnji deveti uri so jugoslovanski skupščinski poslanci rutinirano začeli z nadaljevanjem prejšnji dan prekinjene proračunske seje. Na vrsti je bil proračunski predlog za ministrstvo vojske in mornarice, ki ga je predstavljal minister general Ljubomir Marić.¹⁶ Skoraj istočasno, le uro kasneje, je v prestolnici Jugoslaviji bratske Češkoslovaške tamkajšnji predsednik vlade Milan Hodža stopil pred tam zbrane poslance in senatorje ter podal velik in odmeven govor, v katerem je Hitlerju jasno sporočil, da Češkoslovaška ne bo dovolila vmešavanja v svojo notranjo politiko in da bo branila svojo svobodo. Marićev in Hodžin nastop nista nikakor povezana (razen da ju cinično povezuje istočasnost), čeprav bi najbrž morala biti. V zaostrenih razmerah v tem delu Evrope, ob vsej teži problemov, je

Marić, vojni minister češkoslovaške zaveznice, omenjal le »izkustva« Abesinije, Španije in Kitajske, sicer pa podajal običajno dolgočasen »ekspezo«.¹⁷ Marca 1938 so jugoslovanski politiki (ali vsaj velik del njih) obračali glavo proč od Češkoslovaške.

Marićevemu ekspezeju je sledila enako dolgočasna razprava. Vrstili so se poslanci in v glavnem pritrjevali ministru. Nekaj pred eno uro, ko bi moral počasi priti na vrsto opozicijski poslanec Miloš Rašović, pa se je začelo v skupščini nenavadno zapletati ... Rašovićeve kolegi poslanci so hiteli po skupščini širiti vest, da je mož izginil. Zgodba je bilo posebej intrigantna vsled govoric, ki jih je sam Rašović prejšnji dan »razbobsnal« po vsem Beogradu. Razglašal je, da bo v svojem govoru kot osrednji predstavnik opozicije predstavil senzacijo – obremenilno gradivo o domnevnih korupcijskih aferah na vojnem ministrstvu. Nedvomno velika pričakovanja, poslanca pa od nikoder ... O njegovem izginotju so predstavniki opozicije takoj pričeli plesti »najfantastičnejše« teorije, vse dokler se ni Rašović nenadoma le pojavil v skupščini.¹⁸ Ura je bila 13.30, nervoza na višku, toda poslanec ni stopil za govornico ...

Vodja njegovega poslanskega kluba dr. Janko Baričević je prisotnim brž pojasnil, da Rašović tudi pri najboljši volji ne bi mogel takoj začeti z govorom, saj je bil tisto dopoldne žrtev napada. Štirje »banditi« naj bi ga obkolili, eden naj bi ga »šakom u želudac, u stomak, a drugi ga je udario odostrag.« Padel je v nezavest in banditi naj bi mu nato odvzeli kuverto z zabeleškami skupščinskega govora in »izvesna originalna dokumenta, sa kojima je hteo da potkrepi svoja tvrdenja.«¹⁹ Obetal se je škandal brez primere, zarota vojaško-kriminalnega miljeja, ki ni obšla niti tujih diplomatskih predstavništav. Češkoslovaški diplomat Josef Körbel je tako zapisal, da je dogajanje razvnelo ves Beograd in o razvoju afere podrobno poročal.²⁰ Jugoslovanska vlada je morala reagirati in zato ni nenavadno, da je takoj po Baričevićeve nastopu besedo zahteval notranji minister dr. Anton Korošec. Ikona Slovenske ljudske stranke je počasi, a odločno spregovorila: »Čim sem izvedel za zadevo poslanca Rašovića, sem šefu policije v Beogradu takoj odredil, naj uvede preiskavo. Preiskava je dognala: ...«²¹ ... je dognala ... V že zelo nemirni skupščini se je ozračje še bolj vnelo, opozicijski poslanci so besneli. Trušč je imel

¹⁵ V procesu ob aferi Našička sta bila sicer bivši minister Nikola Nikić in poslanec Dragoljub Jevremović na prvi stopnji obsojena, a po prizivu nato oproščena. V aferi Teokarević je skupščina ugotavljala odgovornost ministra Lazarja Markovića, a je kljub prepričljivim dokazom ni izglasovala (Marković je bil iz vrst radikalov).

¹⁶ Stenografske beleške Narodne skupštine Kraljevine Jugoslavije (SB NS KJ), 27. red. sast., 4. 3. 1938, dostopno na: www.sistory.si.

¹⁷ Gl. časopisna poročila: *Jutro*, 5. 3. 1938, *Nаша državna obramba in Slovenec*, 5. 3. 1938, *Seja Narodne skupščine*.

¹⁸ *Slovenec*, 5. 3. 1938, *Seja Narodne skupščine*.

¹⁹ SB NS KJ, 27. red. sast., 4. 3. 1938, dostopno na: www.sistory.si.

²⁰ Arhiv Ministerstva zahraničnih veći, *Politické zprávy (AMZV PZ)* – Beograd, poročilo z dne 5. marca 1938.

²¹ Koroščevo poročilo povzeman po slovenskem prevodu, objavljenem v *Jutru*. Srbski izvirnik, natisnjen v *Stenografskih beleškah Narodne skupščine*, se od prevoda le malenkostno razlikuje.

Denar Finančnega ministrstva Kraljestva Srbov, Hrvatov in Slovencev, 10 dinarjev = 40 kron, 1. februar 1919. (Zasebna zbirka Mojce Šorn).

Bankovec Narodne banke Kraljevine Jugoslavije, 1000 dinarjev, 1. 12. 1931, Beograd. (Zasebna zbirka Mojce Šorn).

Kovanci Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, 1 dinar 1925.
(Zasebna zbirka Barbare Györfi).

stvarne razloge. Če Korošček hiter nastop sam po sebi ni bil nenavaden, je bilo njegovo sporočilo dvakrat bolj nenavadno. Le nekaj ur po incidentu, ko so poslanci zanj šele uradno izvedeli, je namreč imel notranji minister že na voljo policijsko poročilo o preiskavi dogodka. Kakor da bi bil na dogodek pripravljen ...

Koroščevo izvajanje je bilo podrobno in predvidljivo: *»Blizu hiše poslanca Rašovića je majhna kavarna, ki se imenuje 'Malo Dedidnje'. Rašović je šel od hiše okrog pol 10. Šel je mimo kavarne po svoji običajni poti proti Topniškim šupam. Videla sta ga kavarnar Živan Sremčević in kavarniški natakar Milan Petrović. Incident bi se moral, kakor se opisuje, dogoditi pred kavarno. Tam pa ima orožnik svoje stalno mesto. Orožnik, ki je tudi tedaj stal tam, ni ničesar čul, ne ničesar videl, sploh ničesar zaznal.«* V okolici je tudi veliko hiš, pri čigar prebivalcih je policija poizvedovala, a ničesar izvedela. Korošček je tako ugotovil, da obstaja »nasprotje« med policijskimi dognanji in Rašovićevimi besedami. Dejal je, kako je zaradi tega v skrbeh, *»da ni po sredi kakšna mistifikacija.«* Vsekakor pa je v imenu vlade ob koncu »moral« izjaviti, *»da nam je mnogo na tem, da se ta stvar razčisti in razjasni in da se dožene popolna resnica že v interesu tega visokega doma in vobče parlamentarnega sistema«.* Poslanci so vpili, eni so ministru ploskali, drugi so ga grajali in predsedujoči je sejo prekinil. Nadaljevala se je istega dne zvečer.

Okrog sedme ure je h govornici končno pristopil poslanec Rašović. Njegov govor je bil dolg, obtožujoč, a splošen in brez dokazov. Dokumente naj bi odnesla četverica napadalcev. Ministru je očital zlorabe, trdil, da je *»od ministarstva napravio dućan«* in ponavljal obče znane zgodbe, denimo to, da sta dva ministrova zeta vojaška atašeja (kar ni bilo povsem res. Ataše je bil le en zet, drugi se je k tej funkciji pripravljaj). Ob vsesplošnem razgrajanju s prekinitvami je govor komaj končal.

Mesec kasneje, potem ko je afera že precej zvonela, je dobro obveščeni diplomat Körbel (po drugi svetovni

vojni je kot tesen Benešov sodelavec postal prvi češko-slovaški veleposlanik v Beogradu) zapisal, da je bil ves dogodek najbrž insceniran in da je Rašović le žrtev v boju »klik«. A govorilo se je, da naj bi neke »afere« vendarle obstajale.²² Ozadje afere (oz. eno od interpretacij) je naposled v svojih spominih razkril minister Marić, a z njim ne bom obremenjeval bralca, saj za pričujočo razpravo ni bistveno.

Hawthorne eksperiment

Kaj se je resnično zgodilo tistega dopoldneva 4. marca 1938 na Dedinju, pravzaprav sploh ni važno. Je Rašović imel kompromitirajoče dokumente, je bil res napaden, je bil minister Marić res korumpiran ... vse to so sicer zanimiva vprašanja, s katerimi se je tedaj marsikdo ukvarjal, toda odgovori nanje ne pojasnjujejo narave spopada jugoslovanske družbe s korupcijo. Veliko pomembneje se zdi to, da je zgodba vsestransko odmevala. Opozicija je z njo dobila hvaležen material za napade na vlado (četudi je ob predpostavki, da so Rašovićevi dokumenti res obstajali, del »orožja« izgubila), mediji so dobili zanimivo zgodbo, stranka JRZ, vlada in notranji minister so dobili praktično priložnost, ko je bilo mogoče pilatovsko reči *»nam je mnogo na tem, da se ta stvar razčisti«.* Politika vobče je dobila afero, ki je vsaj deloma odvrnila pozornost od mednarodnih tem. Medtem ko je bila Češkoslovaška ogrožena, ko je Jugoslaviji maloantantno zavezništvo vse manj ustrezalo, se je seveda bilo elegantneje ukvarjati s tem, kdo je z bokserjem mahnil poslanca. Nenazadnje je tudi sam Rašović nekaj izvelkel iz afere. Če dokumenti zares niso obstajali, se je (sicer nespretno) izognil blamaži, če pa so bili dejansko ukradeni, je imel sijajno priliko kapitalizacije lika politične žrtve. Čisto na koncu lahko trdimo, da so z Rašovićevo afero nekaj dobile tudi širše množice. Dobile so dokaz, da se nekdo s korupcijo ukvarja, da je nekomu za problem mar, kar je samo po sebi pozitivno dejstvo.

Približno takrat, ko se je dogajala zgodba o izginulih dokumentih, se je v ZDA skupina raziskovalcev ukvarjala z neko povsem drugo temo, a ugotovila nekaj, kar še kako podkrepi gornjo trditev. Raziskava je znana kot *Hawthorne eksperiment*, njeni izsledki pa so še zmerom aktualni. V ameriški tovarni telefonskih delov so v želji po izboljšanju produktivnosti spreminjali delovne pogoje in spremljali reakcijo delavcev. Spreminjali so delovne odmore, premikali plačilne dneve, v tovarno enkrat spustili več svetlobe, drugič spet manj ... in vsakič ugotovili, da je produktivnost narasla. Narava spremembe sploh ni bila važna. *»For the workers, it was not about improving output but feeling good.«* Ameriški raziskovalec Steven Sampson, ki je razvil tezo o »anti-

²² AMZV PZ – Beograd, poročilo z dne 22. marca 1938.

korupcijski industriji«, trdi, da gre za podoben fenomen tudi pri spopadanju s korupcijo. »*Anti-corruption has this feel good character.*«²³ Glavno, da se z njo ukvarjamo. Učinek ukvarjanja *per se* ni bil važen ... Prva jugoslovanska država je gotovo bila korumpirana in gotovo ni bilo prave »volje« po spopadu s korupcijo, a odsotnost »volje« je temeljila v tem, da je enim korupcija sama in ukvarjanje z njo ustrezalo, drugi pa so se zadovoljili s pisanjem o njej in neprestanim opozarjanjem na njen zlovesči značaj. Resnični učinek (ne)spopadanja z njo je zanimal le nekaj nilsov nielsenov.

Viri in literatura

Arhivski viri:

Arhiv Jugoslavije (Beograd), (AJ)
AJ 72, Narodna skupština

Archiv Ministerstva zahraničních věcí (Praga)
Politické zprávy

Časopisje:

Jutro, 1938
Slovenec, 1938

Literatura:

Balkovec, Bojan: »Vsi na noge, vsi na plan, da bo zmaga čim sijajnejša«. Volilna teorija in praksa v prvi jugoslovanski državi. Ljubljana, 2011.

Engels, Jens Ivo: Politische Korruption in der Moderne. Debatten und Praktiken in Großbritannien und Deutschland im 19. Jahrhundert. V: Historische Zeitschrift 282 (2006), s. 313-350 – Sonderdrucke aus der Albert-Ludwigs-Universität Freiburg.

Bulatović, Aleksandra in Korać, Srđan (Ur.): Korupcija i razvoj moderne srpske države. Beograd, 2006.

Krleža, Miroslav: Banket u Blitvi I. i II., Zagreb, 2013.

Krleža, Miroslav: Banket u Blitvi III., Zagreb, 2013.

Kulundžić, Zvonimir: Politika in korupcija v kraljevi Jugoslaviji. Ljubljana, 1973.

Perovšek, Jurij: Programi političnih strank, organizacij in združenj na Slovenskem v času Kraljevine SHS (1918-1929), V: Viri 13. Ljubljana, 1998.

Sampson, Steven: The anti-corruption industry: from movement to institution. V: Global Crime 11 (2010) 2, str. 261-278.

Stenografske beleške Narodne skupštine Kraljevine Jugoslavije. Dostopno na: www.sistory.si.

Šuvaković, Uroš: Korupcija i političke stranke u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, NBP. V: Žurnal za kriminalistiku i pravo 2011, str. 58-68.

Vörös, László: Úvod: Korupcia ako historický fenomén. V: Forum Historiae 5 (2011) 2, dostopno na: http://www.forumhistoriae.sk/FH2_2011/texty_2_2011/voros.pdf.

Zusammenfassung

„EIN TEUFELSKREIS DER GESELLSCHAFTLICHEN LOTTERIE, IN DEN ES SICH ZU INVESTIEREN LOHNT“
Wie die jugoslawische Gesellschaft in der Zwischenkriegszeit mit politischer Korruption kämpfte

Sich auf die Allegorien des größten schriftstellerischen „homo politicus“ und literarischen Chronisten der Periode des ersten Jugoslawien Miroslav Krleža stützend stellt der Autor einleitend fest, dass der Staat völlig korrumpiert war, es aber keinen echten Willen zum Kampf gegen die Korruption gab. Der „Ozean der Korruption“ war uferlos, Idealisten verzweifelten daran, die Bekämpfung des Ungeheuers war jämmerlich. Die scheinbare Wirkungslosigkeit des Kampfes gegen die Korruption wirft scheinbar einfache Fragen auf: Wie war es möglich, dass unter dem Eindruck einer allgegenwärtigen Korruption die Auseinandersetzung damit so vergeblich war? Ist eigentlich der Eindruck vom ungeheuren Ausmaß der Korruption im ersten Jugoslawien falsch? War vielleicht die Schwelle der Auffassung davon, was korrupte Handlungen sind, wesentlich anders (niedriger) als die damals im Westen gültigen Standards? Ist es möglich, dass die Gesellschaft als Ganzes keinen Kampf gegen die Korruption wünschte?

Der deutsche Historiker Jens Ivo Engels schlägt vor, das Phänomen Korruption in historischer Perspektive mithilfe eines „methodologischen Dreiecks“ in Angriff zu nehmen. Dieses setzt sich zusammen aus der in der jeweiligen Zeit aktuellen und möglichst breit akzeptierten Standarddefinition von Korruption auf der einen Seite, den jeweils aktuellen Debatten und Berichten über Korruption auf der anderen Seite und schließlich den konkreten Korruptionspraxen auf der dritten Seite. Für die Beispiele der Korruption im ersten Jugoslawien war charakteristisch, dass sie der breitesten und grundlegendsten Definition von Korruption entsprachen: es ging um Handlungen, bei denen ein öffentliches Amt (eine öffentliche Funktion) für einen privaten Vorteil ausgenutzt wurde. Die Träger der Korruption waren

²³ Steven Sampson, *The anti-corruption industry: from movement to institution*, *Global Crime* 11 (2010) 2, str. 278.

öffentliche Personen mit (formeller oder informeller!) politischer Macht. Die konkreten Korruptionspraxen waren bisher Gegenstand zahlreicher publizistischer und historiografischer Analysen: In der Dichte der Korruptionsfälle gab es keine wesentlichen Unterschiede zwischen der parlamentarischen Periode und der Zeit der Diktatur des Königs Alexander (sowie der zweiten Hälfte der 1930er Jahre); unter den korrumpierten Politikern überwogen die Anhänger der serbischen Radikalen Partei, da diese Partei am längsten an der Macht war und gleichzeitig eine der Säulen des Regimes darstellte; die Verschiedenartigkeit der Sphären wurde durch das Faktum bestätigt, dass weder Staatsbeamte noch Funktionäre gegen Korruption immun waren. Alle bereicherten sich, von den Ministern und Abgeordneten bis zu den Schreibern und Beamten. Am meisten Korruption gab es bei Geschäften in Verbindung mit Militärausrüstung und verschiedener Infrastruktur. Die zahlreichen Affären blieben den Zeitgenossen nicht verborgen und über die Korruption wurde in den 20 Jahren des Bestehens des ersten Jugoslawien enorm viel Druckerschwärze vergossen.

Auf Grund dessen fragt der Autor sodann, ob vielleicht die Korruption und das damit verbundene Geschehen (das Schreiben darüber) sogar allen zusagten? Eine Antwort auf diese Frage bietet zumindest teilweise die sehr untypische, aber gerade deshalb sehr interessante und illustrative „Korruptionsaffäre“ des Abgeordneten Rašović – eine Affäre, die es eigentlich nicht gab und die nicht in den Anthologien der jugoslawischen Korruption zu finden ist. Was wirklich an jenem Vormittag des 4. März 1938 in Dedinje in Belgrad passierte, als die Affäre ausbrach, interessiert den Autor hier nicht, viel wesentlicher scheint ihm, dass (und wie) die ganze Geschichte ein großes Echo fand. Die Menschen bekamen den Beweis, dass sich jemand mit Korruption beschäftigt und sich um dieses Problem kümmert, was an und für sich eine positive Tatsache ist. Wie der amerikanische Forscher Steven Sampson, der eine These über die „Antikorruptionsindustrie“ entwickelte, behauptet: „Anti-corruption has this feel good character.“ Hauptsache, man beschäftigt sich mit ihr. Das Ergebnis dieser Beschäftigung war *per se* nicht wichtig. Somit stellt der Autor des vorliegenden Beitrages abschließend fest, dass der erste jugoslawische Staat gewiss korrumpiert war und es keinen echten „Willen“ für den Kampf gegen die Korruption gab. Jedoch basierte die Abwesenheit dieses Willens darauf, dass den einen die Korruption und die Beschäftigung damit zusagte, während sich die anderen damit begnügten, über die Korruption zu schreiben und unablässig vor ihrer unheilbringenden Natur zu warnen.

Schlagwörter: Korruption, Königreich der Serben, Kroaten und Slowenen (SHS)/ Jugoslawien, Affäre Rašović